

HUSZÁR-EMLÉKMŰVEK A MAGYAR SZOBRÁSZATBAN

IDŐVEL NEM MÚLÓ FÁJDALOM

„Tudom, ha semmi el nem múlt, nem beszélhetnénk múlt időről, ha semmi nem következne, nyomát sem lelnék a jövő időnek, és ha semmi sem volna jelen, hiányoznák akkor a jelen idő. Ámde miképpen van ez a két idő, múlt és a jövő, ha múlt már nincsen és a jövő még nincsen?”¹ Az idő kérdése mindig is foglalkoztatta az embert, nem csak Augustinust, mert az ember számára az idő hármassága megkérdőjelezhetetlen alapélmény. A múlt is, ami már nincs, ám mégis létezik. Egyfelől a személyes élményben, amit emlékként őrzünk, ami egyszeri átélést, megtapasztalást rögzít. De a múlt létezik tárgyiasított formában, és ez a későbbi korok és generációk számára jelenvalóvá és így elérhetővé teszi a múltat. Ez utóbbi sokféle alakban létezhet; levelek, naplók, könyvek és a műalkotások is ebbe a körbe tartoznak. Mindegyike szubjektív alkotás, valaki megírta, megfestette, megmintázta, arról szól, ami már elmúlt, azonban az tárgyiasulva kilép az idő korlátaiból, és a múlt jelenné válik, tehát velünk-élővé. Irodalmi alkotásokban, képekben és a szobrokban is a múlt szól hozzánk. Tartalma – az, hogy kit és mit ábrázol – a múltból alkotott ismereteink alapján érhető meg. A múlthoz érzelmek fűződnek, és ezeket sokszorosan felerősítve a művészet képes megjeleníteni és közvetíteni. A művészet alkotásai érzelmi hatásokat váltanak ki, ahogyan a Szabadság tér négy égtáját megjelenítő szobrai, amelyek a nemzet fájdalmát is megjelenítették. A fájdalomét, bár nem ez volt a címük, de mégis minden magyarnak ezt jelentette. Ez a lélek fájdalma, amelyet az elrejtett, fel nem tárt múlt, az elhazudott tények és a be nem

ismert bűnök életnek múlhatatlanul. Ahogyan József Attila a *Bús magyar éneke* című versének refrénként ismétlődő sorában is olvashatjuk: *Fáj neki a teste, lelke, szíve tája, szeme-gödre, / nem is tudja, feltámad-e, elpihenne mindörökre.*²

A Nagy Háború végén az idegen megszállók úgy viselkedtek, ahogyan az Újvilág gyarmatosítói. Átrendezték a közigazgatást, számtalan ott dolgozó magyart tettek földönfutóvá. Földbirtokreformra hivatkozva elvették a magyar egyházak tulajdonát, Erdélyben „az egyházi birtokok 95%-át elvették, teljes egzisztenciális katasztrófába taszítva a nem román egyházakat”.³ Az egyik legfontosabb céljuk a közoktatás átalakítása volt, amely során elbocsájtották és kiutasították a képzett tanárok jelentős részét, és „távírászok, bábák, portások tanítanak”.⁴ „A pozsonyi egyetemen csupán rendkívüli tárgyként szerepel a magyar nyelv egy rektor előadásában. Megszüntették az összes felvidéki magyar főiskolák működését. Trianon előtt a Felvidéken 25 tanító- és tanárképző volt. Ma mindössze csak egy van, Pozsonyban. Ide is csak 40 hallgatót vesznek fel. Ötvenkét magyar gimnáziumból már csak egy működik.”⁵ A magyar intézmények betiltásának a közigazgatásban történt nyelvi változásnak a célja a magyar nyelv felszámolása volt. Az intézkedések következtében a magyar nyelv visszaszorult, a családon kívül – szerencsés esetben – a templomokban használhatták. A nyelv nem egyszerűen csak a kommunikáció eszköze, hanem kifejezi a nemzethez tartozást és értéktelítettsége révén a kulturális önazonosságnak is a megtestesítője. „A tót nemzeti tanács Körömbányán megtiltotta, hogy a közönség nyilvános helyeken magyarul beszéljen.”⁶ A felvidéki Vajkán a pénzügyőrök kihallgatták, hogy egy esküvőn

¹ Aurelianus Augustinus: Vallomások. Gondolat, 1982.

² József Attila: *Bús magyar éneke*, 1922.

³ Kosaras Béla: *A tisztátalan béke.* (Olay Ferenc: *A magyar művelődés kálváriája az elszakított területeken 1919–1928.*) In.: *Trianon utóélete, Házból, hazából* kirekesztett (Irodalmi szemle). Szerk. Szidiropulosz Archimédész. Budapest, XX. Századi Intézet, 2003.

⁴ Uo.

⁵ 8 Órai Ujság, 1933. 10. 10.

a magyar Himnusz énekelték, ezért többeket megbüntettek, legsúlyosabb ítélet két ember egy-egy havi fogházbüntetése volt.⁷ A példák még hosszasan sorolhatók. Azt is látjuk, hogy a XX. század harmadik nagy történelmi sorsfordulója után is olyan tendenciák érvényesülnek, amelyek 1919-ben kezdődtek, elég csak az iskarendszerre, az anyanyelv korlátozására, a nyelvtörvényre stb. gondolni. Átírták az elcsatolt területek történelmét, ezért olvashatjuk pl. a zombori vármegyeházának a bejáratánál, hogy „1918. november 13-án a szerb katonai egységek felszabadították Zombort, amikor a Szerb Királyság, az anyaország területe lesz.” Az egykori pozsonyi országgyűlés épületének falán levő emléktáblán azt olvashatjuk, hogy itt ülésezett Uhorsország (Uhorsko) parlamentje. Ugyanis az ottani történelemfelfogás szerint Magyarország (Madarsko) csak 1920-tól létezik, míg a Felvidéken a morvák óta, 1100 éve egy ország van. Így tehát a szepességi gótikus szobrászat mestere, Lőcsei Pál vagy a beckói születésű festő, báró Mednyánszky László a legnagyobb „szlovák” művészek. Mert a múlt nem létezik – de kitalálható és így megteremthető. Ha a tárgyasult emlékek ennek ellentmondanak, akkor azok meghamisítandók vagy megsemmisítendőek.

A MŰLT SZOBRAI

A köztéri szobrok, amelyekben a múlt történelme rögzült, 1919-től a megszállt magyar területeken a rombolás legfőbb célpontjai voltak. Az elpusztított művek között a honfoglalási emlékművek, a Kossuth Lajost ábrázolók és az 1848-as forradalom és szabadságharc emlékművei álltak az első helyen. Szimbolikus volt 1919. március 17-én a kassai *Honvéd emlékmű* elpusztítása a hajnali órákban, azt követően, hogy a város lakossága március 15-én megemlékezett a forradalomról. A kétalakos bronzszobrot – amely Horvay János és Szamovolszky Ödön műve volt – közadakozásból 1906. szeptember 9-én állították fel. Az emlékmű egymás mellett álló és kezét fogó kuruc vitézt és '48-as honvédet ábrázolt. Lefürészelt szoborfej és földre döntött szobor maradt a katonák ténykedése után. A pusztítás hírére összegyűlt, felháborodott lakosok közé lövettek, egy 14 éves lányt és egy 37 éves nőt meggyilkolva. Az antantmisszió olasz tisztjei felháborodott jelentést írtak az esetről. Később az emlékművet beolvasztották (ebből a bronzból öntötték Szent Vencel szobrát). A többi megszállt területen is hasonló szorgalommal folytatták az emlékművek

rombolását, 200 felett van a megsemmisített alkotások száma. Sajátos, hogy a legnagyobb dühvel a cseh légió rombolt. Egyik politikai vezetőjük fogalmazta meg beszédében, hogy „leleplezték” a valódi magyarországi állapotokat és „az egész világ elborzadt ezeknek a tősgyökeres mongol politikai viszonyoknak a láttán”.⁸ Ezek szerint a szoborrombolás a civilizált európai megoldások közé tartozik. „*Hol most új bánat árvul a ligetben / S a márványszép királynő téli estben / Magyarjaira vár a Duna mellett.*”⁹

Már nem sokáig várhatott! Fadrusz János pozsonyi Mária Terézia márvány lovas szobra is a rombolás áldozattá vált, 1921. október 26-án elkezdték a bontását. „Szemtanuk erősítik meg a példátlan vandalizmus hihetetlennek tetsző hírét, amely világgá kiáltja a cseh kultúrfőlny gyalázatos hazugságát. Vésővel, hajókötéllel, kalapáccsal estek neki a 'művészetbarát' cseh légionáriusok a remek szobornak s barbár módon megsemmisítették..., az sem aggasztotta a széplelkű cseheket, hogy egy nagy művész remekétől fosztják meg Európát... Ők csak azt nézték: magyar kéz, magyar eszme, magyar tehetség munkája – hát vesszen... Fadruszt, a magyar művészt nem hazudhatták a magukénak, tehát összezúzták egyik legszebb alkotását.”¹⁰ Két év múlva arról számolt be a Pesti Napló újságírója, hogy „Pozsonyban ma már sajnálják a szép szobor elmúlását. Kár érte – mondják –, Fadrusz szlovák művész volt.”¹¹ Az 1897-ben felavatott emlékmű a magyar szobrászat első újkori lovas szobra volt. Szintén Fadrusz alkotása a kolozsvári Mátyás-emlékmű. Ez szerencsésebb volt, mert „a nagy román uralkodó” szobrát megkímélték, a magyar címet a város megszállása után természetesen elpusztították.

Fadrusz lovas szobrai nem előzménynélküliek. Az első ismert európai lovas szobor szintén uralkodót ábrázolt, ez Marcus Aurelius római császár emlékműve. Majd ezer év múlva a reneszánsz fedezi fel ezt a szobrászati műfajt, és attól kezdve a művészettörténet jellemző szereplőjévé válnak a köztéri lovas szobrok. Lovas szobrot alkotni nehezebb és bonyolultabb, mint álló vagy ülő figurát megjeleníteni, mert nem elég csak ráültetni a lóra az embert, össze kell hangolni a két élőlény mozgását, éreztetni kell a kompozíciós egységet. A műfaj a közterekre uralkodók vagy hadvezérek ábrázolásaként tért vissza, és ezt a hagyományt a magyar szobrászat is megőrizte. Fadrusz említett alkotásai után Stróbl Alajosnak Budán, a Halászbástya előtt álló *Szent István* szobra következik. Ezeknek a műveknek hazai folytatása a Kossuth téri *II. Rákóczi Ferenc-szobor* (Pász-

⁶ 8 Órai Ujság, 1928. 04. 20.

⁷ Magyarság, 1924. május 14.

⁸ Idézi Jankovics Marcell: Trianon. Méry Ratio, 2019.

⁹ Juhász Gyula: Magyar Straszburgok. Pozsony

¹⁰ Pesti Napló, 1921. 10. 30.

¹¹ Pesti Napló, 1923. 12. 08.

tor János műve) és Sidló Ferenc székesfehérvári *Szent István-szobra*. A lovas szobrok igazi mestere ifj. Vastagh György volt, akinek alkotásai, a budavári *Hadik András*-, a szegedi *II. Rákóczi Ferenc-szobor* és Gömbös Gyula *síremléke* jól mutatják a lovak megformálásában való felkészültségét és szeretetét. A lovas megjelenítésének egyik elterjedt típusa volt az uralkodó és hadvezér ábrázolása, de az európai kultúrában ki-

Erdélyi 2-es huszárok emlékműve

alakult egy másik típus is. A szakrális világ szereplői között is voltak olyan katonák, akiknek legendáját lovasként őrizte meg a hagyomány, mert életük meghatározó eseményét lovasként élték meg. Ebben ott rejtőzik a középkor lovagkultusza, mert a szentek legendáit összegyűjtő *Legenda Aurea* a XIII. században állította össze Jacobus, Domonkos-rendi szerzetes. A lovas szentek között az egyik legismertebb Szent György volt. Különleges, hogy az első köztérre szánt európai lovas szobrot magyar mesterek, Kolozsvári Márton és György készítették Nagy Lajos korában, az 1370-es években. Eredeti példánya Prágában látható, azonban több másolata is van, Budapesten, a Schulek-lépcső alján és az Epreskertben, továbbá Szegeden, a Béke téren és Kolozsváron, a Farkas utcai református templom előtt. Itt a lovas szobor mint műfaj a témából adódik, mert Szent György volt az a katona, aki megküzdött a szörnyvel, ezért szívesen ábrázolják őt a sárkánnyal vívott küzdelem közben. A festményeken ez gyakran kiegészült a megmentett királylány megjelenítésével. Barokk kori lovas Szent György-ábrázolás látható Sümegen, Ürömon,

Gyálon, és kultuszára jellemző, hogy az elmúlt évszázadban is emeltek neki szobrot. A másik lovas katona Szent Márton. A hagyomány szerint a pannóniai Savaria városának szülöttje, aki a köpenye felét odaadta a didergő koldusnak. Ezt ábrázolta Georg Raphael Donner. A szobrász 1729-től egy évtizeden át Pozsonyban dolgozott Esterházy Imre érsek meghívására. A *Szent Márton és a koldus* című szobra ma is az egykori magyar királykoronázó templomban áll, amelynek a névadója Szent Márton. A szobor különlegessége, hogy a szent magyar huszártiszti egyenruhát visel. Szent Márton kultuszára jellemző, hogy több magyar település névadója és védőszentje, és a Kárpát-medencében több helyen áll lovas szobra. A legutolsót Munkácson avatták fel, 2019-ben, a Czirill és Metód téren, magyar felirat nélkül. Márton Munkács városának is a védőszentje.

A lovas ábrázolása megjelent az 1880-as évektől az egyre jelentősebbé váló temetői emlékművekben is. Stróbl Alajos készítette el lovag Henneberg Károly síremlékének a szobrászi díszét, ezen a ló mellett áll a huszártiszti öltözetű katona.

LOVASÁBRÁZOLÁS A HŐSI EMLÉKMŰVEKEN

A magyar szobrászat egyik legjelentősebb feladata az 1920-as évektől két évtizeden át a hősi emlékművek készítése volt. Erről az 1917. évi VIII. törvénycikk rendelkezett, de ez egybeesett a közösségek szándékával is.¹² Már ebben az évben elkészült néhány alkotás, de a nagyobb szabású és tömeges, sok szobrászt foglalkoztató emlékműállítás a háború után kibontakozó konszolidációs időszakban kezdődött el. Az emlékművek fő célja az elesetteknek és eltűnteknek emléket állítani. Az egyszerűbbek emléktáblák vagy obeliszk voltak. Az igényesebbek figurális, köztérre állított szobrok, amelyek egyesítették az emlékmű és a síremlék hagyományát, és így megszületett a szobrászat új műfaja, a hősi emlékmű. A hősi emlékmű költségét a település lakói biztosították, aki csak tehetett, anyagi lehetőségéhez képest járult hozzá. Ebből adódik, hogy ahol többen laktak és tehetősebb volt a falu vagy város, ott figurális emlékműveket emeltek. Ezek egy- vagy többalakosak, az olcsóbbak műköből, a költségebbek bronzból készültek. A hősi emlékművek között viszonylag ritka a lovas emlékmű. Egy részük – ha térszoborként valósult meg – huszárezredeknek állít emléket. Azonban ezek már ekkor nosztalgikus alkotások voltak, a huszárság mint haderő idejétmúlttá vált. A lövegek, tankok és repülőgépek világában a klasszikus huszárróham felért az öngyilkossággal. Erre a háború kezdetén, az 1914. augusztus 17-én véghezvitt gorodoki lovasróham volt az első és megdöbbentő

¹² Lásd: *Trianoni Szemle*, XI. évfolyam, 2019. július-december, ?? o.

példa, amikor az 5. honvéd lovashadosztály fele odaveszett az orosz géppuskarúzóban. Ezt több domborműben megörökítette Manno Miltiades (1879–1935). A művészt 1945 után felejtésre ítélték, ami nem csoda, mert egy olyan kitűnő plakátot készített, amelyen egy erős kéz tartja a hajó kormánykereket, a felirata pedig *Horthy! Nehéz ennél lényegretörőbb és kifejezőbb plakátot alkotni*. A művész a Torontál vármegyei Pancsován született, görög családban. Művészeti tanulmányokat a müncheni Művészeti Akadémián folytatott. Kitűnő és sikeres sportoló volt, karikaturista, portré- és plakátrajzoló. Ő tervezte az FTC sasos címerét. A háborúban honvédhuszárként vett részt, és a sérülései miatt kellett felhagynia a sportolással. Háborús emlékei a domborműveken jelentek meg. Ezek közül a sebesült harcost ábrázoló műve, több példányban kiöntve, közel száz hősi emlékműre került fel, döntően a Baranya megyei falvak obeliszkjeire. A plasztikai kivitelezés Nemes György műve volt. A legnagyobb méretű szobrászi alkotása a Hadtörténeti Múzeum udvarán levő dombormű, amelyen vágató, kardot szegező lovas van elől, akit a kürtös követ és őket rohamozó huszárok. Ez a mű eredetileg a Kerepesi úti laktanya bejárat falán volt, azonban onnan 1945-ben levették, de szerencsére nem pusztították el, és így restaurálva 2004-ben a mai helyén újra felállíthatták. Ezt a művet Manno terve alapján Nemes György mintázta meg. Manno Miltiades alkotása a Pápan felállított (1935), a Pápai 7. honvéd huszárezred emlékműve is, amelyen szintén szerepel a *Gorodok-Satanow 1914. augusztus 17.* felirat. A kompozíciója és tartalma hasonló, mint a Hadtörténeti Múzeumban levő, de a lovasok elrendezése kicsit más.

A magyar huszárok hősieken kivették a részüket több ütközetben, amelyek között a limanovai csata az egyik döntő volt, mert itt sikerült megállítani az előretörő és már a Kárpátokon át benyomuló orosz csapatokat. Ebben részt vettek a Nádasdy, a 10-es, a jász-kun és a szegedi 3-as huszárok. Az első lovas hősi emléket 1926-ban a jász-kun huszárok emlékére avatták fel Jászberényben. A város Pongrácz Szigfrid és Vass Viktor szobrászokat bízta meg az emlékmű elkészítésével. Pongrácz korábban Margó Edével dolgozott együtt, a hősi emlékművekre azonban többször Vass Viktorral pályázott. A mű a két hátsó lábára álló lovát megülő és trombitát fújó jász-kun huszárt ábrázol. A lendületes alkotás gondozott parkban áll, így jól érvényesül minden nézőpontból. Nem csoda, hogy mára már a város egyik jelképévé vált.

Hasonlóan dinamikus a Pásztor János székesfehérvári hősi emlékművén látható lovas. A kompozíció, amelyet 1929-ben avattak fel, a Szent István-székesegyház keleti homlokzata előtt áll. A szobrász az emlékmű tervét 1927-ben, a műcsarnoki hősi emlékművek kiállításán mutatta be. Az archaikus építészeti alépitményt, amely az altemplomi lejárati ajtaját is magába

foglalja, Hikisch Rezső tervezte. E fölött látható az ágaskodó lovon ülő, jobbában a dicsőség babérkoszorúját emelő harcos. Előtte egy kardot rántó, míg a ló alatt egy sebesült harcos alakja látható. Sajátos, hogy ezek a figurák szinte meztelenek, a rohamsisakok aktualizálják az időbeliségüket. Az emlékművet bronzból készítették. A bejárat előtt egy szarkofágon fekvő, halott Névtelen Katona szobra tíz évvel később került a templom elé, amely szintén Pásztor alkotása. Ezt a művet az 1960-as évek elején eltávolították, és csak 1989-ben került vissza.

Pásztor Jánossal Hódmezővásárhely vezetése már 1935 márciusában felvette a kapcsolatot a város számára készítenő hősi emlékmű tervezésére. Bár Pásztor Gyomán született, azonban gyermek- és ifjúkorát Hódmezővásárhelyen töltötte és itt állították fel első köztéri alkotásait is. Ebben az időben a Kazinczy-kút és a Rákóczi-szobor munkálatai leköttették a szobrászt, ezért csak a 1937-ben tudott nekifogni a vásárhelyi emlékműnek. Az elkészült alkotást a városháza előtt állították fel, és 1938-ban – május utolsó vasárnapján – a hősök emlékűnnepén avatták fel. A négy méter posztamenten haraszi mészke burkolja, amelyen négy és fél méter magas lovas szobor áll. A hátsó két lábán ágaskodó lovat már láthattuk a székesfehérvári emlékművön, és ezzel a mozdulattal komponálta meg az egy évvel korábban, 1937. május 2-án felavatott II. Rákóczi Ferenc-szobrát is. A hódmezővásárhelyi művön részletes és pontos a huszár fegyverzetének és ruháza-

A székesfehérvári hősi emlékmű (Pásztor János)

tának a megjelenítése. A posztamens két hosszabbik oldalán levő domborműveken a tüzéség és a szuronnal rohamozó gyalogság is megjelenik.

Budapest sem maradhatott ki, az ország fővárosa is leróta tiszteletét a huszárok előtt. A budai várban az egykori Bethlen István, ma Tóth Árpád sétányon áll Petri Lajos műve, az *Erdélyi 2-es huszárok* emlékműve. Petri hasonló beállítást alkalmazott, amilyent Pásztor János székesfehérvári lovasánál látunk. A ló ágaskodása nagyon hasonló és a rajta ülő kürtös meztelensége, fején a rohamsisak szintén rokonítja vele. A legfontosabb különbség a mintázásban rejlik. Pásztor realista módon hiteles és pontos anyag- és részletábrázolásra törekedett. Petri művében a ló és figura testén erőteljesebb hullámokat alakítanak ki az izomcsoportok, amivel szemben a sörény és farok stilizálónak dekoratív. Az összehatása azt hordozza, hogy itt a dinamika és lendület megjelenítése fontosabb volt, mint a realista megjelenítés. Ezzel az európai expresszionizmus szobrászatához került közel. A művet 1935-ben állították fel. A posztamensen levő domborműveket később levették.

Székesfehérváron több hősi emlékművet is emeltek, amelyek között még egy lovas szobor van. Ez a *10-es huszárok emlékműve*, Pátzay Pál alkotása. Pátzay a hősi emlékművek alkotói között a fiatalabb nemzedékbe tartozott (1896-ban született). Az 1945 utáni korszak kedvelt és sokat foglalkoztatót művésze, többek között a Városliget szélén felállított monumentális Lenin-szobor is az ő munkája (volt). Ez is szerepet játszott abban, hogy a székesfehérvári hősi emlékmű szinte az egyetlen olyan I. világháborús emlékmű, amelyet a szocialista korszak művészeti írásai pozitív előjellel emlegettek. „S ha Pátzay Pál szobrászatában maradandó nyomokat hagyott is a római iskola, az 1939-es székesfehérvári huszáremlékmű a korszak egyik legkiválóbb köztéri alkotása, nemcsak szerkezeti erői miatt, hanem a neoklasszicizmus sajátos, lírai szigorúságú felfogása miatt is.”¹³ Pátzay szobraira a neoklasszicizmus hűvös visszafogottsága jellemző, ami a gesztusokban és a felületek egyhangú kezelésben is tetten érhető. 1928–1930 között a Római Magyar Akadémia ösztöndíjasa volt.

A 10-es huszárok emlékműve az őstípusra, Marcus Aurelius lovas szobrára hasonlít, különösen a ló mozdulatában. Hasonlít a bal kéz tartása, és mind a két szoborban a jobb az aktív és cselekvő kéz, annyi különbséggel, hogy az uralkodó hadvezéri mozdulattal látható, míg a huszár kardot tart. Azt láttuk már, hogy a huszárok fő fegyvere a kard volt, és ez mint egy attribútum megjelenik az ábrázolásaikon. A meztelen lovas ábrázolása szokatlan volt ugyan, de nem egyedül. Medgyessy Ferenc lovasai is meztelenül, nyereg nélkül ülnek a lovon. A meztelen lovast Pásztor és Petri is alkalmazta, de a harmin-

A 10-es huszárok emlékműve Székesfehérváron (Pátzay Pál)

cas években az európai művészetben is gyakori, például az olasz L. Andreotti lovasai is így ülnek meg a lovat. Az emlékmű avatásán beszédet mondott Hóman Bálint kultuszminiszter, aki a város parlamenti képviselője volt. A posztamens hátsó oldalán az ezred csatáinak színhelyei szerepelnek, ezek között van Limanowa is. Utolsó harcukat Gyimesben vívták. Pátzay ezenkívül még több lovas szobrot készített. Nyíregyházán 1945 májusában avatták fel a *Kozák lovas* szobrát, amely egy nagyon dinamikus, ágaskodó lovon ülő, jobb kezében kardot tartó kozák ruházatú férfit ábrázol. Ezt az 1956-os forradalom alatt ledöntötték, utána még nagyobb méretben öntötték újra, és ez ma is áll. Korábban a kozák lovas helyén a vörösterrore idején, az 1919-ben kivégzett Kovács István szobra állt – Görömbey Imre alkotása –, amelyet 1944-ben elpusztítottak. Pátzay mintázta az 1956 augusztusában Pécsen felavatott Hunyadi János-szobrot. A hadvezér korabeli páncélzatban ül meg lovát, jobb kezében buzogányt tart. Úgy tűnik, a népi demokrácia korában a művészi szabadság a pontos és történelmileg hiteles ábrázolásban teljesedett ki.

Tóth István (1861–1934) az idősebb szobrásznemzedékhez tartozott. A század első évtizedében részt vett az új parlament szobrászi díszítésében és az ún. „Tíz szobor” közül az egyik, Hunyadi János egykori Albrecht (ma Hunyadi) út kanyarulatában álló páncélos alakja az ő műve. Hősi emlékművet keveset mintázott. Az egyik Óbudán van, ez egy fülkében álló katona szobra (1928). A Sárváron felállítandó emlékműre pályázatot hirdettek, amelyre 62 alkotás, ill. alkotói terv érkezett, és ebből választották ki Tóth István *Lovas huszár* című művét. A lovas a Nádasdy huszárok egyenruháját viseli. Az ágaskodó ló sziluettje egy nézőpontból bontakozik ki a legszebben és ebben, valamint a mozdulatában is közel áll Szent Márton

¹³ A művészet története Magyarországon, Gondolat, 1983.

Szent György-szobor (Acsád)

szobrához. A huszár, kardot rántva, támadásra vezényli a társait. Bár a szobor bronzból készült, a ló hasa alatti ágyúsánc támasztékul szolgál, amely kicsit rontja a sziluett hatását. A széttört ágyúkerék a küzdelemre utaló szimbólum. A talapzaton lévő dombormű Szent Lászlót ábrázolja, amikor vizet fakaszt a sziklából. A hősi emlékművet 1934-ben leplezték le.

A nem túl nagyszámú lovas hősi emlékmű között van egy különös alkotás, amelyet Meyer (Mayer) Sándor készített. A műkö szobrot Acsádon állították fel 1927-ben. A magas posztamensen álló mű sarkányölő Szent Györgyöt jeleníti meg, a talapzatán olvashatjuk az elesettek neveit. Azt látjuk, hogy a szakralitás nem idegen a hősi emlékművektől, de Szent György megjelenítése meglehetősen szokatlan. A szobrász a szentpétervári Művészeti Akadémián tanult, és hadifogolyként került Vasvárosvárra. A háború végén nem tért haza, később Szombathelyen telepedett le. Bár balti német családból származott, az orosz kultúra hatott rá. Szent György az orosz ikonfestészet egyik kedvelt és sokat ábrázolt alakja volt. Az emlékművön a felemelkedő lovon, előrehajolva lándzsájával döfi le a sarkányt. Nem annyira szobrászi látásmód jellemzi ezt az alkotást, mert egy fő nézete van, és ez elárulja, hogy a szobrász festői előképekre támaszkodott a szent megjelenítésekor.

Az utolsó huszár-emlékművet 1943-ban Szegeden állították fel. Ezt a 3. huszárezred hősi halottjainak az emlékére emelték. Az emlékmű lovas alakját Gách István mintázta meg. A szobrász korának jelentős és sokat foglalkoztatott művésze volt, számos hősi emlékművet készített.¹⁴ Ez a lovas szobor nyugodt és kiegyensúlyozott, leginkább ifj. Vastagh György szobrainak világához áll közel. A lovon ülő huszár jobb ke-

zében a kardját, másikkal a gyeplőt tartja. A művet alumíniumból öntötték, mert a háború miatt bronzhiány volt, ezért ekkor több szobrot is ebből a fémből öntöttek. Az alumínium azonban nem olyan tartós, mint a bronz, így a korrodálása miatt 1994-ben újra kellett önteni, de ekkor már bronzot használtak hozzá, ezt a szobrot láthatjuk ma a Reök-palota előtt. A posztamensen levő dombormű Turáni Kovács Imre alkotása, mely rohamozó honfoglalás kori lovasokat ábrázol.

A domborművek nemcsak kiegészítő, hanem önálló alkotások is lehetnek, ahogyan ezt Manno Miltiades, Nemes György hősi emlékművein is láthattuk. Szentgyörgyi István, aki a Szabadság tér négy irredenta szobra közül a *Dél* szobrasza volt, nyerte el a megbízást „*A Piave-i és Isonzó-i csatákban elesett Radetzky huszárok emlékére*” Komáromban állítandó emlékműre. Alkotásán két huszár alakja látható. A nagyobb, erőteljesen plasztikus lovas a kardját készül kihúzni, míg a távoli, a dombormű síkjába laposodó kürtjét fújja. Az 1931-ben felavatott emlékmű 639 hősi halált halt huszárnak állított emléket. Nyolcvan év múlva, 2011-ben szépen felújították.

Ezek az emlékművek őrzik a múlt fájdalmát, kőbe és bronzba rögzülve. A létezésükben ott van a jelenbe szövődött múlt, amelyet meg lehet próbálni „véggépp eltörölni”, átértelmezni vagy felejtésre ítélni. A könyvek, műalkotások és még sok más tárgyi emlék – mint a múlt tanúja – segíthetik megérteni a velünk történeteket és formálni a jövőt.

A szabadszentkirályi hősi emlékmű domborműve (Manno Miltiades)

¹⁴ Ld. Ludmann Mihály: *A Nagy Háború hősi emlékezete*. Kossuth Klub–L'Harmattan–Trianon Kutatóintézet, Budapest, 2019.